

σις ἀναγκαίου προσδιορισμοῦ μεταξὺ αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων. Ἐπάγει ιδέας ἀδρανείας, παθητικότητος, αὐτοματισμοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τάξιν τοῦ πρώτου εἴδους, αὕτη αἰωρεῖται ἀναμφιδόλως πέραν τῆς τελεότητος· δὲν θὰ ἦτο, ἐν τούτοις, δυνατόν νὰ ὀρισθῇ δι' αὐτῆς, διότι πότε εἶναι ὑπεράνω αὐτῆς, πότε ὑποκάτω. Εἰς τὰς ὑψίστας τῆς μορφᾶς εἶναι πλέον ἢ τελεότης, διότι περὶ μιᾶς ἐλευθέρας πράξεως, ἢ ἐνός ἔργου τέχνης, θὰ εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι ἐμφανίζουσι τελείαν τάξιν καὶ ὁμῶς δὲν εἶναι ἐκφράσιμα ὡς ιδέαι, εἰμὴ ἐξ ὕστερου καὶ κατὰ προσέγγισιν. Ἡ ζωὴ ἐν τῇ συνόλῳ τῆς, θεωρουμένη ὡς δημιουργὸς ἐξελίξεως, εἶναι κάτι ἀνάλογον· ὑπερβάλλει τὴν τελεότητα, ἐὰν διὰ τῆς τελεότητος ἐννοεῖται ἡ πραγμάτων μιᾶς ιδέας συλληπτῆς ἢ καταληπτῆς ἐκ τῶν προτέρων. Τὸ πλαίσιον τῆς τελεότητος εἶναι, λοιπόν, πολὺ στενὸν διὰ τὴν ζωὴν ἐν τῇ ὁλοκληρωτικότητι αὐτῆς. Τουναντίον, εἶναι συνηθέστατον πολὺ πλατὺ διὰ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἐκφάνσιν τῆς ζωῆς, ἐπὶ μέρους λαμβανομένην. Ὅπως καὶ καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, πάντοτε περὶ ζωτικοῦ πρόκειται καὶ ἡ παρούσα μελέτη προτίθεται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ ζωτικὸν εἶναι ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ ἐθελουσίου. Δύναται ὅθεν νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ πρῶτον τοῦτο εἶδος τάξεως εἶναι ἡ τοῦ ζωτικοῦ καὶ τοῦ ἐθελουσίου, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ δεύτερον εἶδος τάξεως, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ τάξις τοῦ ἀδρανοῦς καὶ τοῦ αὐτοματικοῦ. Ἡ κοινὴ ἀντίληψις, ἄλλως τε, κάμνει ἐνστικτωδῶς τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο εἰδῶν τάξεως, τουλάχιστον εἰς τὰς ἀκροτάτας των περιπτώσεις· ἐνστικτωδῶς ἐπίσης καὶ τὰ συμπλησιάζει. Περὶ τῶν ἀστρονομικῶν φαινομένων θὰ λεχθῇ ὅτι ἐμφανίζουσι θαυμασίαν τινὰ τάξιν, νοουμένου διὰ τούτου ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ προβλεφθῶσι ταῦτα μαθηματικῶς. Καὶ θὰ εὗρεθῇ τάξις οὐχ ἦττον θαυμασία εἰς μίαν συμφωνίαν τοῦ Beethoven, ἥτις εἶναι ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ πρωτοτυπία καὶ, κατὰ συνέπειαν, αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀπρόδλεπτον.

Ἀλλὰ κατ' ἐξαίρεσιν μόνον, ἡ τάξις τοῦ πρώτου εἴδους (τοῦ ζωτικοῦ καὶ ἐθελουσίου) περιβάλλεται τόσον εὐδιάκριτον μορφήν. Γενικῶς, παρουσιάζεται μὲ χαρακτήρας, τοὺς ὁποίους ἔχει τις πάντα λόγον νὰ συγχύσῃ μὲ τοὺς χαρακτήρας τοῦ ἀντιθέτου

εἶδους. Εἶναι βεβαιότατον, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι, ἐὰν ἐθεωροῦμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς ἐν τῷ συνόλῳ τῆς, τὸ αὐτόδουλον τῆς κινήσεώς της καὶ τὸ ἀπρόδλεπτον τῶν διαδημάτων της θὰ ἐπεβάλλοντο εἰς τὴν προσοχὴν ἡμῶν. Ἀλλ' ὅ,τι συναντῶμεν ἐν τῇ συνήθει ἐμπειρίᾳ ἡμῶν εἶναι αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ ὠρισμένον ἐνζῶον ὅν, αὐταὶ ἢ ἐκεῖναι αἱ εἰδικαὶ ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, αἵτινες ἐπαναλαμβάνουσι **περίπου** μορφὰς καὶ γεγῆνότα γνωστὰ ἤδη· αὕτη αὕτη ἢ ὁμοιότης τοῦ σχηματισμοῦ, τὴν ὁποίαν διαπιστοῦμεν πανταχοῦ μεταξὺ γεννῶντος καὶ γεννωμένου, ὁμοιότης, ἣτις μᾶς ἐπιτρέπει νὰ περιλάδωμεν ἄπειρον ἀριθμὸν ζώντων ἀτόμων ἐν τῇ αὐτῇ ὁμάδι, εἶναι, εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας, ὁ τύπος τοῦ **γενοσήμου**, τῶν ἀνοργάνων γενῶν φαινομένων ὅτι ἔλαβον ὡς πρότυπον τὰ ζῶντα γένη. Εὐρίσκεται οὕτως ὅτι ἡ ζωτικὴ τάξις, οἷα μᾶς παρέχεται ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ, ἣτις τὴν κατατέμνει, παρουσιάζει τὸν αὐτὸν χαρακτήρα καὶ ἐπιτελεῖ τὴν αὐτὴν λειτουργίαν μὲ τὴν φυσικὴν τάξιν· καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη συντελοῦσιν ἵνα ἡ ἐμπειρία ἡμῶν **ἐπαναλαμβάνεται**, ἀμφότεραι ἐπιτρέπουσιν εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν νὰ **γενικεύη**. Πραγματικῶς, ὁ χαρακτήρ οὗτος ἔχει ὅλως διάφορον τὴν προέλευσιν εἰς τὰς δύο περιπτώσεις, καὶ σημασίας ἀντιθέτους προσέτι. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει, ἔχει ὡς τύπον, ὡς ἰδεῶδες ὄριον καὶ ὡς βάσιν ἐπίσης, τὴν γεωμετρικὴν ἀναγκαιότητα, δυνάμει τῆς ὁποίας οἱ αὐτοὶ συνθέται δίδουν ὁμοίαν συνισταμένην. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει, ἐξυπκούμεν τουναντίον τὴν παρέμβασιν κάποιου πράγματος, τὸ ὅποιον διατάσσεται οὕτως ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ ἀπείρως πολύπλοκα στοιχειώδη αἷτια εἶναι ὅλως διάφορα. Ἐπεμείνομεν ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου σημείου ἐν τῷ πρώτῳ ἡμῶν κεφαλαίῳ, ὅταν κατεδείξαμεν πῶς ὅμοιοι σχηματισμοὶ συναντῶνται ἐπὶ ἀνεξαρτήτων γραμμῶν ἐξελίξεως. Ἀλλά, χωρὶς νὰ ἐρευνῶμεν τόσον μακράν, δύναται νὰ εἰκασθῇ ὅτι μόνη ἡ ἀναπαγωγὴ τοῦ τύπου τοῦ προγόνου ὑπὸ τῶν ἀπογόνων του εἶναι ἤδη ὅλωςδιόλου ἄλλο πρᾶγμα ἀπὸ τὴν ἐπανάληψιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς συνθέσεως δυνάμεων, αἵτινες θὰ συνωψίζοντο ἐν ὁμίᾳ συνισταμένη. Ὅταν σκεφθῇ τις τὴν ἀπειρίαν τῶν ἀπειροστημορίων στοιχείων καὶ τῶν ἀπειροστημορίων αἰτίων, ἅτινα συντρέχουσιν εἰς τὴν γένεσιν ἐνὸς ἐνζώου ὄντος, ὅταν τις συλλογισθῇ ὅτι θὰ ἤρκει ἡ ἀπουσία ἢ ἡ ἐκτροπὴ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, διὰ νὰ

μὴ λειτουργήσῃ κινῆν πλέον ἐξ αὐτῶν, τὸ πρῶτον κίνημα τοῦ πνεύματος εἶναι νὰ ἀσκήσῃ ἐπίδωλεψιν τῆς στρατιᾶς ταύτης τῶν μικρῶν ὀργάνων δι' ἀρχιεργάτου εἰδήμονος, «τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς», ὅστις ἐπανορθώνει τὰ διαπραττόμενα λάθη, διορθώνει τὰς ἀπροσεξίας, ἀποκαθιστᾷ τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των· οὕτω, προσεπλάθησαν νὰ ἐκφράσωσι τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ζωτικῆς τάξεως, τῆς μὲν πρώτης συντελούσης ὅπως ὁ αὐτὸς συνδυασμὸς αἰτίων δίδῃ τὸ αὐτὸ συνολικὸν ἀποτέλεσμα, τῆς δὲ δευτέρας ἐξασφαλιζούσης τὴν σταθερότητα τοῦ ἀποτελέσματος καὶ ὅταν ἀκόμη ὑπάρχῃ δισταγμὸς ἐν τοῖς αἰτίοις. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι παρ' εἰς τρόπον ἐκφράσεως· διαλογιζόμενος κανεὶς, εὕρισκει ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἀρχιεργάτης, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἐργάται. Τὰ αἷτια καὶ τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἡ φυσικο-χημικὴ ἀνάλυσις ἀνγκυλῶνται, εἶναι αἷτια καὶ στοιχεῖα πραγματικά, ἀναμφιδόλως, διὰ τὰ γεγονότα τῆς ὀργανικῆς φθορᾶς· εἶναι τότε περιωρισμένου ἀριθμοῦ. Ἀλλὰ τὰ καθυπερῶν ζωτικὰ φαινόμενα, ἡ γεγονότα ὀργανικῆς δημιουργίας, μᾶς ἀνοίγουν, ὅταν τὰ ἀναλύωμεν, τὴν προοπτικὴν μιᾶς προόδου ἐπ' ἄπειρον· ἐξ οὗ δύναται νὰ συμπερανθῇ ὅτι τὰ πολλαπλᾶ αἷτια καὶ στοιχεῖα ἐνταῦθα δὲν εἶναι· εἰμὴ ἀπόψεις τοῦ πνεύματος ἐπιχειροῦντος μίμησιν ἀορίστως προσεγγίζουσιν τὴν ἐπιχείρησιν τῆς φύσεως, ἐνῶ ἡ ἐπιχείρησις, ἣν μιμεῖται, εἶναι πρᾶξις ἀδιαίρετος. Ἡ ὁμοιότης μεταξὺ ατόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους θὰ εἶχεν οὕτως ὅλως διάφορον, ὅλως διόλου ἄλλην, προέλευσιν, παρὰ ἡ ὁμοιότης μεταξὺ πολυπλόκων ἀποτελεσμάτων ἐπιτευχθέντων διὰ τῆς αὐτῆς συνθέσεως τῶν αὐτῶν αἰτίων. Ἀλλά, καὶ εἰς τὴν μίαν περίπτωσιν καὶ εἰς τὴν ἄλλην, ὑπάρχει ὁμοιότης καὶ, κατὰ συνέπειαν, δυνατόν γενίκευσις. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι πᾶν ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει ἐν τῇ πρακτικῇ, ἀφοῦ ἡ καθημερινὴ ἡμῶν ζωὴ εἶναι ἀναγκαστικῶς προσδοκία τῶν αὐτῶν πραγμάτων καὶ τῶν αὐτῶν καταστάσεων, ἦτο φυσικὸν ὁ κοινὸς χαρακτήρ, οὐσιώδης ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς δράσεως ἡμῶν, νὰ συμπλησιάσῃ τὰς δύο τάξεις, παρὰ τὴν ὅλως ἐσωτέραν διαφορὰν των, ἣτις δὲν ἐνδιαφέρει εἰμὴ τὸν διαλογισμὸν. Ἐντεῦθεν ἡ ἰδέα μιᾶς γενικῆς τάξεως τῆς φύσεως, τῆς αὐτῆς πανταχοῦ, ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ ἐπὶ τῆς ὕλης ἐν ταυτῇ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ συνήθειά μας νὰ σημειώμεν

διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως καὶ νὰ φανταζώμεθα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, τὴν ὑπαρξιν νόμων ἐν τῷ ἐπιπέδῳ τῆς ἀδρανοῦς ὕλης καὶ τὴν ὑπαρξιν γενῶν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ζωῆς.

Ὅτι, ἄλλως τε, ἡ σύγχυσις αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἐγερθεισῶν δυσχερειῶν ὑπὸ τοῦ προβλήματος τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις, αὐτὸ δὲν μᾶς φαίνεται ἀμφισβητήσιμον. Πράγματι, τῆς γενικότητος τῶν νόμων καὶ τῆς γενικότητος τῶν γενῶν σημεινομένων διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως, ὑπονοουμένων εἰς τὴν αὐτὴν ἰδέαν, ἡ γεωμετρικὴ τάξις καὶ ἡ ζωτικὴ τάξις ἐσυγχύσθησαν ἔκτοτε. Ἀναλόγως τῆς ἀπόψεως τὴν ὁποίαν ἐλάμβανε κανεὶς, ἡ γενικότης τῶν νόμων ἐξηγεῖτο ἐκ τῆς γενικότητος τῶν γενῶν καὶ τανάπχλιν. Ἐκ τῶν οὕτως ὁρισθεῖσων δύο θέσεων, ἡ πρώτη εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἀρχαίας σκέψεως· ἡ δευτέρα ἀνήκει εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην φιλοσοφίαν, ἡ ἰδέα τῆς «γενικότητος» εἶναι ἰδέα διφορουμένη, ἐνοῦσα ἐν τῇ ἐκτάσει καὶ ἐν τῇ περιλήψει αὐτῆς ἀντικείμενα καὶ στοιχεῖα ἀσυμβίβαστα μεταξὺ των. Καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην κατατάσσονται ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν δύο εἶδη τάξεως, ὁμοιάζοντα μόνον κατὰ τὴν εὐκολίαν ἣν παρέχουσιν εἰς τὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων δράσιν ἡμῶν. Συμπλησιάζονται δύο πράγματα, δυνάμει μὲς ὅλως ἐξωτερικῆς ὁμοιότητος, ἣτις δικαιολογεῖ, ἀναμφιδόλως, τὴν σήμενσιν αὐτῶν διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως ἐν τῇ πρακτικῇ, ἀλλ' ἣτις οὐδόλως μᾶς ἐξουσιόδοτεῖ νὰ τὰς συγχέωμεν ἐν τῷ αὐτῷ ὁρισμῷ εἰς τὸ διαλογιστικὸν ἐπίπεδον.

Οἱ ἀρχαῖοι, πράγματι, δὲν διηρωτήθησαν διατὶ ἡ φύσις ὑπεῖκει εἰς νόμους, ἀλλὰ διατὶ διατάσσεται κατὰ γένη. Ἡ ἰδέα τοῦ γένους ἀνταποκρίνεται πρὸ παντὸς εἰς ἀντικειμενικὴν τινὰ πραγματικότητα ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ζωῆς, ὅπου ἐκφράζει ἐν γεγονόσι ἀναμφισδότητον : τὴν κληρονομικότητα. Δὲν εἶναι δυνατόν, ἄλλως τε, νὰ ὑπάρχωσι γένη, εἰμὴ ὅπου ὑπάρχουσιν ἀντικείμενα ἀτομικά· ἐάν, λοιπόν, τὸ ὁργανωμένον ὂν εἶναι κεχωρισμένον ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ὕλης ὑπὸ τῆς ἰδίας του ὁργανώσεως, θέλω νὰ εἶπω ὑπὸ τῆς φύσεως, τὴν ἀδρανῆ ὕλην κατατέμνει εἰς διακεκριμένα σώματα ἢ ἀντίληψις ἡμῶν, ὁδηγουμένη ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῆς δράσεως, ἀγομένη ὑπὸ τῶν γεννωμένων ἀντι-

δράσεων, τὰς ὁποίας τὸ σῶμα ἡμῶν παριστᾷ, δηλαδή, ὡς ἀπε-
 δείχθη ἀλλαχού, ⁽¹⁾ ὑπὸ τῶν ἐνδυνάμων γενῶν, τὰ ὁποῖα τελ-
 νουσι νὰ συγκροτηθῶσι· γένη, λοιπόν, καὶ ἄτομα προσδιορίζου-
 σιν ἐνταῦθα ἀλλήλα, δι' ἐγχειρήματός τινος ἡμιτεχνητοῦ, ὅπως
 σχετικοῦ πρὸς τὴν μέλλουσιν δράσιν ἡμῶν ἐπὶ τῶν πραγμάτων.
 Ἐν τούτοις, οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐδίστασαν νὰ θέσωσιν εἰς τὴν αὐτὴν
 γραμμὴν ὅλα τὰ γένη καὶ νὰ τοῖς ἀπονεύωσι τὴν ἰδίαν ἀπόλυ-
 τον ὑπόστασιν. Τῆς πραγματικότητος οὕτως ἀποδόσης συστήμα-
 τος γενῶν, εἰς τὴν γενικότητα τῶν γενῶν (δηλαδή εἰς τὴν ἐκ-
 φραστικὴν τῆς ζωτικῆς τάξεως γενικότητι) ὤφειλε νὰ ἀναχθῇ
 ἡ γενικότης τῶν νόμων. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, θὰ ἦτο ἐνδια-
 φέρον νὰ συγκριθῇ ἡ Ἀριστοτέλειος θεωρία περὶ τῆς πτώσεως
 τῶν σωμάτων πρὸς τὴν παρασχεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Γαλιλαίου ἐξη-
 γησιν. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ἀποκλειστικῶς ἀπησχολημένος με-
 τὰς ἐννοίας περὶ «ἄνω» καὶ «κάτω», περὶ «τόπου ἰδίου» καὶ
 τόπου ἄλλοτρίου περὶ «φυσικῆς κινήσεως» καὶ «κινήσεως βεβια-
 σμένης» ⁽²⁾· ὁ φυσικὸς νόμος, δυνάμει τοῦ ὁποῖου ὁ λίθοςπίπτει,
 ἐκφράζει, κατ' αὐτόν, ὅτι ὁ λίθος ἐπανερχεται εἰς «τὸν φυσικὸν
 τόπον» ὅλων τῶν λίθων, δηλαδή εἰς τὴν γῆν. Ὁ λίθος, εἰς τοὺς
 ὀφθαλμοὺς τοῦ Ἀριστοτέλους, δὲν εἶναι ἐντελὼς λίθος, ἐφόσον
 δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν φυσικὴν του θέσιν· ἐπαναπίπτων εἰς τὴν
 θέσιν ταύτην, ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ συμπληρωθῇ, ὅπως ἐν ἐνζῶον ὄν,
 τὸ ὁποῖον μεγαλύνει, καὶ νὰ πραγματώσῃ οὕτω πλήρως τὴν
 οὐσίαν τοῦ γένους· λίθος ⁽³⁾. Ἐὰν ἡ περὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου
 ἀντίληψις αὕτη ἦτο ὀρθή, ὁ νόμος δὲν θὰ ἦτο πλέον εἰμὴ μία
 ἀπλὴ σχέσις κατεστημένη ὑπὸ τοῦ πνεύματος· ἡ ὑποδιαίρεσις
 τῆς ὕλης εἰς σώματα δὲν θὰ ἦτο πλέον σχετικὴ πρὸς τὴν ἐκανό-
 τητά μας τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι· ὅλα τὰ σώματα θὰ εἶχον τὴν
 αὐτὴν ἀτομικότητα, τὴν ὁποῖαν ἔχουν τὰ ζῶντα σώματα, καὶ οἱ
 νόμοι τοῦ φυσικοῦ σύμπαντος θὰ ἐξέφρχζον σχέσεις πραγματι-
 κῆς συγγενείας μεταξὺ γενῶν πραγματικῶν. Εἶναι γνωστὸν ὁποῖα
 φυσικὴ προῆλθεν ἐκ τούτου καὶ πῶς, μὲ τὸ νὰ πιστεύωσιν εἰς

⁽¹⁾ Ἰδε : «Matière et mémoire», κεφ. III καὶ IV.

⁽²⁾ Ἰδε ἰδιαιτέρως : «Φυσικά» IV, V, VIII, καὶ «Περὶ οὐρανοῦ» II καὶ IV.

⁽³⁾ «Περὶ οὐρανοῦ» IV : «τὸ δ' εἰς τὸν αὐτοῦ τόπον φέρεσθαι ἕκαστον
 τὸ εἰς τὸ αὐτοῦ εἶδος ἐστὶ φέρεσθαι».

τὴν δυνατότητα μιᾶς καὶ ὀριστικῆς τινος ἐπιστήμης, ἐγκολπουμένης τὴν ὁλότητα τοῦ πραγματικοῦ καὶ συμπιπτούσης μετὰ τοῦ ἀπολύτου, οἱ ἀρχαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ σταματήσωσι, πράγματι, εἰς μετάφρασίν τινα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χονδρῶς, τοῦ φυσικοῦ εἰς ζωτικόν.

Ἄλλ' ἡ αὐτὴ σύγχυσις παρατηρεῖται καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις, μετὰ τὴν ἐξῆς διαφορὰν : ὅτι ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν δύο ὄρων ἀνестράφη καὶ δὲν ἀνάγονται πλέον οἱ νόμοι εἰς τὰ γένη, ἀλλὰ τὰ γένη εἰς τοὺς νόμους καὶ ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ὑποτιθεμένη, ἀπαξ ἔτι, μίαν, ἀποβαίνει ἐξ ὁλοκλήρου σχετική, ἀντὶ νὰ διατελῇ, ὅπως τὴν ἐπεθύμουν οἱ ἀρχαῖοι, ἐν συμπτώσει μετὰ τοῦ ἀπολύτου. Εἶναι γεγονόςος ἀξιολογητέον ἡ ἐκλείψις τοῦ προβλήματος τῶν γενῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ. Ἡ θεωρία μας τῆς γνώσεως στρέφεται, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, περὶ τὸ ζήτημα τῶν νόμων· τὰ γένη ὁφείλουσι νὰ ἐξεύρωσι μέσον ὅπως συμβιβασθῶσι πρὸς τοὺς νόμους, — ὀλίγον ἐνδιαφέρει τὸ πῶς. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ ἡμετέρα φιλοσοφία ἔχει τὴν ἀφετηρίαν τῆς εἰς τὰς μεγάλας ἀστρονομικὰς καὶ φυσικὰς ἀνακαλύψεις τῶν νεωτέρων χρόνων. Οἱ νόμοι τοῦ Κεπλέρου καὶ τοῦ Γαλιλαίου ἔχουσι παραμείνῃ, δι' αὐτὴν, ὁ ἰδεώδης καὶ μοναδικὸς τύπος πάσης γνώσεως. Εἷς νόμος εἶναι ὅθεν μία σχέσις μεταξὺ πραγμάτων, ἢ μεταξὺ γεγονότων. Ἀκριβέστερον, εἷς νόμος μαθηματικοῦ τύπου ἐκφράζει ὅτι μέγεθος τι εἶναι λειτουργία μιᾶς ἢ περισσοτέρων ἄλλων μεταβλητῶν, ἀρμοδίως ἐκλεγεισῶν. Ἡ ἐκλογή, λοιπόν, τῶν μεταβλητῶν ποσοτήτων, ἢ κατανομή τῆς φύσεως εἰς ἀντικείμενα καὶ πράγματα, ἔχει ἤδη κατὰ τὸ ἐνδεχομενικόν καὶ τὸ συμβατικόν. Ἄλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐκλογή εἶναι ὅλως ὑποδεδειγμένη, ἐπιβεδλημένη μάλιστα, ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας. Ὁ νόμος θὰ παραμείνῃ οὐχ ἥττον σχέσις, καὶ μία σχέσις ἔγκειται οὐσιαστικῶς εἰς σύγκρισιν· δὲν ἔχει ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, εἰμὴ διὰ μίαν διάνοιαν φανταζομένην ταυτοχρόνως πολλοὺς ὄρους. Ἡ διάνοια αὕτη δυνατόν νὰ μὴ εἶναι ἡ ἰδική μου, οὔτε ἡ ἰδική σας· μία ἐπιστήμη ἐπιλαμβάνομένη νόμων εἶναι, λοιπόν, δυνατόν νὰ εἶναι ἐπιστήμη ἀντικειμενική, τὴν ὁποίαν ἡ ἐμπειρία ἡμῶν περιείχεν ἐκ τῶν προτέρων καὶ τῆς ὁποίας ἀπλῶς προκαλοῦμεν τὴν ἐκχέλισιν· εἶναι οὐχ ἥττον ἀληθές ὅτι ἡ σύγκρισις, ἐὰν δὲν εἶναι ἔργον κανενὸς ἰδιαιτέρως, ἐπιτελεῖται τουλάχιστον ἀπροσώπως καὶ μία ἐμ-

πειρία αποτελούμενη ἐκ νόμων, δηλαδή ἐξ ὄρων ἀναφερομένων εἰς ἄλλους ὄρους, εἶναι ἐμπειρία αποτελούμενη ἐκ συγκρίσεων καὶ ἥτις ἐδέησεν ἤδη νὰ διέλθῃ, ὅταν τὴν ἀπεκομίζομεν, μίαν ἀτμόσφαιραν διανοητικότητος. Ἡ ἰδέα ἔθεν μιᾶς ἐπιστήμης καὶ μιᾶς ἐμπειρίας ὅλως σχετικῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν περιέχεται ἐξυπακουομένως ἐν τῇ συλλήψει ἐπιστήμης τινὸς ἐνιαίας καὶ ἀποκλειστικῆς, ἥτις θ' ἀπετελεῖτο ἐκ νόμων. Ὁ Κάντιος οὐδὲν ἄλλο ἔκαμε παρὰ νὰ τὴν ἐμφανίσῃ. Ἀλλ' ἡ ἀντίληψις αὕτη ἀπορρέει ἐξ αὐθαιρέτου τινὸς συγχύσεως μεταξὺ τῆς γενικότητος τῶν νόμων καὶ τῆς γενικότητος τῶν γενῶν. Ἐάν χρειάζεται διάνοια διὰ νὰ διευθετῇ, τοὺς μὲν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς δέ, τοὺς ὄρους, εἶναι ἀντιληπτὸν ὅτι, εἰς τινὰς περιπτώσεις, οἱ ὄροι, μόνοι των, δύνανται νὰ ὑφίστανται κατὰ τρόπον ἀνεξάρτητον. Καὶ ἐάν, παρὰ τὰς σχέσεις ὄρου πρὸς ὄρον, ἡ ἐμπειρία μᾶς παρουσίαζεν ἐπίσης ὄρους ἀνεξαρτήτους, τῶν ζώντων γενῶν ὄντων ἐντελῶς ἄλλο πρᾶγμα παρὰ συστήματα τῶν νόμων, τὸ ἥμισυ τουλάχιστον τῆς γνώσεως ἡμῶν θ' ἀνεφέρετο εἰς τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό», (τὸ ὄντως ὄν), εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πραγματικότητα. Ἡ γνῶσις αὕτη θὰ ἦτο πολὺ δύσκολος, ἀκριδῶς διότι δὲν θὰ κατήρτιζεν αὐτὴ πλέον τὸ ἀντικείμενόν της καὶ θὰ ἦτο ὑποχρεωμένη, τουναντίον, νὰ τὸ ὑφίσταται. Ἀλλ' ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν τὸ ἔθιγε, θὰ ἦπτετο αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀπολύτου. Προχωρήσωμεν μακρότερον: ἡ γνῶσις κατὰ τὸ ἥμισυ αὐτῆς δὲν θὰ ἦτο πλέον τόσο ριζικῶς, τόσο ὀριστικῶς, σχετική, ὅσον τὴν λέγουσιν φιλόσοφοί τινες, ἐάν ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἀναφέρεται εἰς πραγματικότητά τινα ἀντιστρόφου τάξεως, πραγματικότητα τὴν ὅποیان ἐκφράζομεν πάντοτε εἰς μαθηματικοὺς νόμους, δηλαδή εἰς σχέσεις ἐξυπονοούσας συγκρίσεις, ἀλλ' ἥτις δὲν ἐπιδέχεται τοιοῦτον χειρισμόν, διότι εἶναι ἐμπεφορημένη ἐκτατικότητος καὶ, κατὰ συνέπειαν, γεωμετρίας. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἡ σύγχυσις τῶν δύο εἰδῶν τάξεως εἶναι τὸ ἀνευρισκόμενον ὀπισθεν τοῦ σχετικισμοῦ τῶν νεωτέρων, ὅπως εὗρίσκατο καὶ ὑπὸ τὸν δογματισμόν τῶν ἀρχαίων.

Εἴπομεν ἄρκετὰ διὰ νὰ σημειώσωμεν τὴν προέλευσιν τῆς συγχύσεως ταύτης. Ὁφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ «ζωτικὴ» τάξις, ἥτις οὐσιαστικῶς εἶναι δημιουργία, ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς ὀλιγώτερον ἐν τῇ οὐσίᾳ της, παρὰ ἐν τισὶ τῶν συμβαμάτων της ἐν ἐκείνῃ.

τὰ ὅποια μιμοῦνται τὴν φυσικὴν καὶ γεωμετρικὴν τάξιν· μᾶς παρουσιάζουσιν, ὡς ἡ φυσικὴ τάξις, ἐπαναλήψεις καθιστώσας τὴν γενίκευσιν δυνατὴν καὶ αὐτὸ εἶναι πᾶν ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἡ ζωὴ, ἐν τῷ συνόλῳ τῆς, εἶναι μία ἐξέλιξις, δηλαδή μία ἀδιάλειπτος μεταμόρφωσις. Ἀλλ' ἡ ζωὴ δὲν δύναται νὰ προσδεύσῃ, εἰμὴ τῇ μεσολαβήσει ζώντων, ἅτινα εἶναι θεματοφύλακες αὐτῆς. Χρειάζεται ἵνα χιλιάδες καὶ χιλιάδες μετὰ αὐτῶν, σχεδὸν ὁμοίων, ἐπαναλαμβάνωσιν ἀλλήλα ἐν τῷ διαστήματι καὶ τῷ χρόνῳ, ἵνα μεγαλώσῃ καὶ ὀριμάσῃ ὁ νεωτερισμός, τὸν ὅποιον ἀπεργάζονται. Τὸ ἴδιον, ὅπως ἐν βιβλίῳ βαίνει πρὸς τὴν ἀνασκευὴν καὶ τὴν διόρθωσίν του, διὰ μέσου χιλιάδων ἐκτυπώσεων καὶ ἀντιτύπων. Πλὴν ὑπάρχει ἡ ἐξῆς διαφορὰ μετὰ τῶν δύο περιπτώσεων: ὅτι αἱ διαδοχικαὶ ἐκτυπώσεις εἶναι ὅμοιαι, ὅμοια ἐπίσης καὶ τὰ σύγχρονα ἀντίτυπα τῆς αὐτῆς ἐκτυπώσεως, ἐνῷ, οὔτε ἐπὶ τῶν διαφόρων σημείων τοῦ διαστήματος, οὔτε κατὰ τὰς διαφόρους στιγμὰς τοῦ χρόνου, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ αὐτοῦ εἶδους ὁμοιάζουσιν ἐντελῶς. Ἡ κληρονομικότης δὲν μεταβιβάζει μόνον χαρακτῆρας· μεταβιβάζει ἐπίσης καὶ τὴν φορὰν, δυνάμει τῆς ὁποίας οἱ χαρακτῆρες τροποποιοῦνται, καὶ αὐτὴ ἡ φορὰ εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ ζωτικότης. Δι' αὐτὸ λέγομεν ὅτι ἡ ἐπαναλήψις, ἥτις χρησιμεύει ὡς βάσις τῶν γενικεύσεών μας, εἶναι οὐσιώδης μὲν ἐν τῇ φυσικῇ τάξει, συμπτωματικὴ δὲ ἐν τῇ ζωτικῇ τάξει. Ἡ πρώτη εἶναι τάξις «αὐτοματικὴ», ἡ δευτέρᾳ εἶναι, δὲν θὰ εἴπω θεληματικὴ, ἀλλ' ἀνάλογος πρὸς τὴν «ἐθελουσίαν» τάξιν.

Ἀφ' ἧς, λοιπόν, παρέστῆθη σαφῶς ἡ διάκρισις μετὰ τῆς «ἐθελουσίας» τάξεως καὶ τῆς αὐτοματικῆς τάξεως, τῶν ὁποίων τὸ διαφορούμενον ἐγένετο ἀντιληπτόν, ἡ ἰδέα τῆς ἀταξίας διασκεδάζεται καί, μετ' αὐτῆς, μία τῶν κυριωτέρων δυσχερειῶν τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως.

Τὸ κεφαλαιῶδες πρόβλημα τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως εἶναι, πράγματι, νὰ γνωρίσωμεν πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιστήμη, δηλαδή διατὶ ὑπάρχει τάξις καὶ ὅχι ἀταξία ἐν τοῖς πράγμασιν. Ἡ τάξις ὑφίσταται, — αὐτὸ εἶναι γεγονός. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, ἡ ἀταξία, ἥτις μᾶς φαίνεται οὔσα κάτι ὀλιγώτερον τῆς τάξεως, φαίνεται ὡς νὰ ἦτο δικαίω (de jure) τάξις. Ἡ ὑπαρξίς λοιπόν τῆς τάξεως

εἶναι μυστήριον χρήζον διαφωτίσεως, ἐν πάσῃ περιπτώσει πρό-
 ὄλημα ὀφείλον νὰ τεθῇ. Ἀπλούστερον: ἀφ' ἧς ἀναλάβῃ τις νὰ
 καταστήσῃ τὴν τάξιν, τὴν θεωρεῖ ὡς ἐνδεχομένην, ἂν μὴ ἐν τοῖς
 πράγμασι, τουλάχιστον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πνεύματος· περὶ
 ἐνὸς πράγματος, τὸ ὅποιον δὲν θὰ ἐθεώρει τις ἐνδεχόμενον, δὲν
 θὰ ἐξήτει καμμίαν ἐξήγησιν. Ἐὰν ἡ τάξις δὲν μᾶς ἐφαίνετο ὡς
 κατάκτησις ἐπὶ πράγματός τινος, ἢ ὡς προσθήκη εἰς τι πρᾶγμα
 (τὸ ὅποιον εἶναι ἡ «ἀπουσία τάξεως»), οὔτε ὁ ἀρχαῖος ρεαλισμὸς
 θὰ ὠμίλει περὶ «ὑλῆς» τινὸς εἰς ἣν προστίθεται ἡ Ἰδέα, οὔτε ὁ
 νεώτερος ἰδεαλισμὸς θὰ ἔθετε «κρίσθητήν τινα ποικιλίαν», τὴν
 ὁποίαν ἡ νόησις ὀργανώνει εἰς φύσιν. Καὶ εἶναι, πράγματι,
 ἀνκρίσθητόν ὅτι πᾶσα τάξις εἶναι ἐνδεχομένη, καὶ ὡς τοιαύτη
 γίνεται ἀντιληπτή. Ἀλλ' ἐνδεχομένη ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τί;

Ἡ ἀπάντησις, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, δὲν εἶναι ἀμφίβολος.

Μία τάξις εἶναι ἐνδεχομένη, καὶ μᾶς φαίνεται ἐνδεχομένη, ἐν
 σχέσει πρὸς τὴν ἀντίστροφον τάξιν, ὅπως τὰ ποιήματα εἶναι
 ἐνδεχόμενα ἐν σχέσει πρὸς τὴν πεζογραφίαν καὶ ἡ πεζογραφία
 ἐνδεχομένη ἐν σχέσει πρὸς τὰ ποιήματα. Ἀλλ' ὅπως πᾶς λόγος
 ὅστις δὲν εἶναι πεζός, εἶναι ἔμμετρος καὶ ἀναγκαίως ἀντιληπτὸς
 ὡς ἔμμετρος, ὅπως πᾶς λόγος ὅστις δὲν εἶναι ἔμμετρος εἶναι
 πεζός καὶ ἀναγκαίως ἀντιληπτὸς ὡς πεζός, οὕτω πᾶς τρόπος
 ὑπάρξεως, ὅστις δὲν εἶναι τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο εἰδῶν τάξεως, εἶναι
 τὸ ἕτερον εἶδος καὶ ἀναγκαίως ἀντιληπτὸν ὡς τοιοῦτον. Ἀλλὰ
 δυνατόν νὰ μὴ ἀντιλαμβάνομεθα τὴν πραγματικῶς παροῦσαν
 εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἰδέαν, εἰμὴ διὰ μέσου μιᾶς ἀχλύος συνα-
 σθηματικῶν καταστάσεων. Θὰ πεισθῇ τις περὶ τούτου παρατη-
 ρῶν τὴν χρῆσιν τὴν ὁποίαν κάμνομεν τῆς ἰδέας τῆς ἀταξίας ἐν
 τῇ καθημερινῇ ζωῇ, Ὅταν εἰσέρχωμαι εἰς τι δωμάτιον καὶ τὸ
 χαρακτηρίζω τελοῦν «ἐν ἀταξίᾳ», τί ἐννοῶ διὰ τούτου; Ἡ θέσις
 ἐκάστου ἀντικειμένου ἐξηγεῖται ὑπὸ τῶν αὐτοματικῶν κινήσεων
 τοῦ προσώπου τὸ ὅποιον κατακλίνεται ἐν τῷ δωματίῳ, ἢ ὑπὸ τῶν
 ποιητικῶν αἰτίων, οἷα δὴ ποτε καὶ ἂν ᾧσι, τὰ ὅποια ἔθεσαν ἕκαστον
 ἔπιπλον, ἕκαστον ἔνδυμα κ.τ.λ. εἰς ἣν θέσιν εἶναι ἡ τάξις ὑπὸ τὴν
 δευτέραν ἐννοιαν τῆς λέξεως, (ἡ αὐτοματικὴ τάξις) εἶναι τελεία.
 Ἀλλ' ὅ,τι προσδοκῶ εἶναι ἡ τάξις τοῦ πρώτου εἶδους, ἡ τάξις
 τὴν ὁποίαν θέτει ἐνσυνειδήτως ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἐν προσώπῳ
 σῶφρον, ἡ ἐθελουσία τέλος τάξις, καὶ ὅχι ἡ αὐτοματικὴ. Ἰκαλῶ

τότε ἀταξίαν τὴν ἀπουσίαν τῆς τάξεως ταύτης. Κατὰ βάθος, ὅ,τι ὑπάρχει τὸ πραγματικόν, τὸ ἀντιληπτόν, τὸ συλληπτὸν ἀκόμη, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ ταύτῃ τοῦ ἐνὸς εἶδους τάξεως, εἶναι ἡ παρουσία τοῦ ἐτέρου εἶδους τάξεως. Ἀλλὰ τὸ δεύτερον εἶδος τάξεως (τὸ αὐτοματικόν) μοῦ εἶναι ἀδιάρητον ἐν προκειμένῳ, δὲν ἐνδιαφέρομαι εἰμὴ διὰ τὸ πρῶτον εἶδος, καὶ ἐκφράζω τὴν παρουσίαν τοῦ δευτέρου εἶδους ὡς ἀπουσίαν τοῦ πρώτου, ἀντὶ νὰ τὴν ἐκφράσω καθ' ἑαυτήν, καὶ λέγω ὅτι εἶναι ἀταξία. Ἀντιστρόφως, ὅταν λέγωμεν ὅτι φανταζόμεθα ἐν χάος, δηλαδή κατάστασιν τινα πραγμάτων, ὅπου ὁ φυσικὸς κόσμος δὲν εἶναι ὑποτεταγμένος πλέον εἰς νόμους, τί νοοῦμεν; Φανταζόμεθα γεγονότα, τὰ ὅποια ἐμφανίζονται καὶ ἐξαφανίζονται ἄλλοπρὸς ἄλλως. Ἀρχίζομεν σκεπτόμενοι ἐν φυσικὸν σύμπαν, τοιοῦτον οἶον τὸ γινωρίζομεν, μὲ τὰ αἷτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα σύμμετρα τὰ μὲν τῶν δέ· κατόπιν, διὰ σειρᾶς αὐθαιρέτων βουλευμάτων, αὐξάνομεν, ἐλαττοῦμεν, καταργοῦμεν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτύχωμεν ὅ,τι καλοῦμεν ἀταξίαν. Πραγματικῶς, ὑποκατεστήσαμεν τὸ βούλεσθαι εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς φύσεως· ἀντικατεστήσαμεν τὴν «αὐτοματικὴν τάξιν» διὰ πληθῆος στοιχειωδῶν βουλήσεων, τόσων ὅσας ἐμφανίσεις καὶ ἐξαφανίσεις φαινομένων φανταζόμεθα. Ἀναμφιβόλως, ἵνα ὅλα· αἱ μικραὶ αὗται βουλήσεις καταρτίσωσι μίαν «ἐθελουσίαν τάξιν», θὰ ἔπρεπεν αὗται νὰ δεχθῶσι τὴν διεύθυνσιν μιᾶς ὑπερτέρας βουλήσεως. Ἀλλά, παρατηρῶν τις ἐκ τοῦ πληθους, θὰ ἴδῃ ὅτι αὐτὸ κάμνουν· ἡ βούλησις ἡμῶν εἶναι ἐκείνη ἣτις ἀντικειμενικεύεται, ἡ ἰδίᾳ, ἐκ περιτροπῆς, ἐν ἐκάστη τῶν ἄλλοπρὸς ἄλλων τούτων βουλήσεων, ἣτις προσέχει καλῶς νὰ μὴ συνδέῃ τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ αὐτό, νὰ μὴ ἀφήνῃ τὸ ἀποτέλεσμα σύμμετρον πρὸς τὸ αἷτιον, ἣτις, τέλος, μετεωρίζει ὑπὲρ τὸ σύνολον τῶν στοιχειωδῶν βουλήσεων μίαν ἀπλὴν πρόθεσιν. Οὕτως, ἡ ἀπουσία τῆς μιᾶς τῶν δύο τάξεων ἐγκτεται, ἀκόμη καὶ ἐνταῦθα, εἰς τὴν παρουσίαν τῆς ἐτέρας. Ἀναλύων τις τὴν ἰδέαν τοῦ τυχαίου, στενῶς συγγενῇ τῆς ἰδέας τῆς ἀταξίας, θὰ εὑρίσκει καὶ ἐκεῖ τὰ αὐτὰ στοιχεῖα. Ἐὰν ἡ ὅλως μηχανικὴ ἐνέργεια τῶν αἰτίων, τὰ ὅποια σταματοῦν τὴν ρουλέτταν εἰς ἓνα ἀριθμόν, μὲ κάμη νὰ κερδίσω καί, κατὰ συνέπειαν, δράσῃ ὡς ἂν ἦτο ἀγαθός τις δαίμων μεριμνῶν περὶ τῶν συμφερόντων μου, ἐὰν ἡ ὅλως μηχανικὴ δύναμις τοῦ ἄλλου ἀποσπάσῃ τῆς στέγης ἓνα κέραμον καὶ

μοῦ τὸν ρίψη κατὰ τῆς κεφαλῆς, δηλαδὴ δράσῃ ὡς ἂν ἦτο κακός τις δαίμων ὁμόσας κατὰ τοῦ προσώπου μου, καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις, εὕρισκω ἓνα μηχανισμόν ἐκεῖ ὅπου θὰ ἐζήτουν, ἐκεῖ ὅπου θὰ ὤφειλε, φαίνεται, νὰ συναντήσω, μίαν πρόθεσιν· τοῦτο ἐκφράζω ὁμιλῶν περὶ τύχης. Καὶ περὶ ἑνὸς ἀναρχικοῦ κόσμου, ὅπου τὰ φαινόμενα θὰ διεδέχοντο ἄλληλα κατ' ἀρτίσκειαν τῆς ἰδιοτροπίας των, θὰ εἶπω ἐπίσης ὅτι εἶναι τὸ βλαβεῖον τοῦ τυχαίου, ἐννοῶν διὰ τούτου ὅτι εὕρισκω πρὸ ἐμοῦ βουλήσεις ἢ μᾶλλον βουλευματα, ὅταν ὁ μηχανισμὸς ἦτο ὅ,τι προσεδόκων. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ μοναδικὴ ἀπορία τοῦ πνεύματος, ὅταν ἐπιχειρῇ νὰ ὀρίσῃ τὸ τυχαῖον. Οὔτε τὸ ποιητικὸν αἷτιον οὔτε τὸ τελικὸν αἷτιον δύνανται νὰ τῇ παράσχωσι τὸν ζητούμενον ὀρισμόν. Ἀμφιταλαντεύεται, ἀνίκανον ν' ἀποφασίσῃ, μεταξὺ τῆς ἰδέας ἀπουσίας τελικοῦ αἵτιου καὶ τῆς ἰδέας ἀπουσίας ποιητικοῦ αἵτιου, ἐκάστου τῶν δύο τούτων ὀρισμῶν παρὰπέμποντος αὐτὸ εἰς τὸν ἕτερον. Τὸ πρόβλημα παραμένει ἄλυτον, πράγματι, ἐφόσον ἐκλαμβάνεται ἡ ἰδέα τοῦ τυχαίου ὡς καθαρὰ ἰδέα, ἄνευ ἀναμίξεως πόθου τινός. Ἀλλὰ, πραγματικῶς, τὸ τυχαῖον οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ ἀντικειμενικεῦει τὴν κατάστασιν ψυχῆς ἐκείνου ὅστις, προσδοκῶν τὸ ἐν εἶδος τάξεως, συναντᾷ τὸ ἕτερον. Τυχαῖον καὶ ἀταξία εἶναι ὅθεν ἀναγκάως συλληπτὰ ὡς σχετικά. Ἐάν τις θελήσῃ νὰ τὰ φαντασθῇ ὡς ἀπόλυτα, ἀντιλαμβάνεται ἑαυτόν, ἀκουσίως του, πηγαινοερχόμενον, ὡς κερκὶς τοῦ ἐργαλείου, μεταξὺ τῶν δύο εἰδῶν τάξεως καὶ βλέπει ὅτι ἡ λεγομένη ἀπουσία πάσης τάξεως εἶναι πραγματικῶς ἡ παρούσα καὶ τῶν δύο εἰδῶν τάξεως, μέ, ἐπιπλέον, τὴν ἀμφιταλάντευσιν ἑνὸς πνεύματος μὴ λαμβάνοντος ὀριστικῶς στάσιν, οὔτε ἐπὶ τοῦ ἑνὸς εἶδους, οὔτε ἐπὶ τοῦ ἑτέρου. Ἐν τοῖς πράγμασι, πολὺ δὲ περισσότερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παραστάσει τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τεθῇ ζήτημα ὅπως δοθῇ ἡ ἀταξία αὕτη ὡς ὑπέρισμὸς τῆς τάξεως, ἀφοῦ ἐξυπνοεῖ ἀμφοτέρω τὰ εἶδη τάξεως καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν.

Ἄλλ' ἡ διάνοια ἡμῶν προχωρεῖ ἐπέκεινα. Δι' ἀπλοῦ «ἔτσι θέλω», θέτει ἀταξίαν τινά, ἥτις εἶναι «ἀπουσία τάξεως». Νοεῖ οὕτω μίαν λέξιν, ἢ μίαν παράταξιν λέξεων,—τίποτε περισσότερον. Ἄς ζητήσῃ νὰ θέσῃ ὑπὸ τὴν λέξιν μίαν ἰδέαν· θὰ εὕρῃ ὅτι ἡ ἀταξία δύναται κάλλιστα νὰ εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς μιᾶς τάξεως,

ἀλλ' ἡ ἄρνησις αὕτη εἶναι τότε ἐξυπονοουμένη διαπίστωσις τῆς παρουσίας τῆς ἐτέρας τάξεως, διαπίστωσις ἐπὶ τῆς ὁποίας κλείομεν τοὺς ὀφθαλμούς, διότι δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει, ἢ τὴν ὁποίαν ἀποφεύγομεν ἀρνούμενοι, μὲ τὴν σειρὰν τῆς, τὴν δευτέραν τάξιν, δηλαδή, κατὰ βάθος, ἐπανακαθιστῶντες τὴν πρώτην. Πῶς ὁμιλοῦν λοιπὸν τότε περὶ ἀσυναρτήτου ποικιλίας, τὴν ὁποίαν ὀργάνωσεν ἡ νόησις; Εἰς μάτην θὰ μᾶς εἰπωσιν ὅτι οὐδεὶς ὑποθέτει τὴν ἀσυναρτησίαν ταύτην πραγματωθεῖσαν ἢ πραγματώσιμον· ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁμιλοῦσι περὶ αὐτῆς, τὴν πιστεύουσι νοητὴν· εἴαν, ὅθεν, ἀναλυθῇ ἡ ἀληθοῦς παρούσα ἰδέα, θὰ εὑρεθῇ ἀπαξ ἔτι οὐσα, εἴτε διάψευσίς τις προσδοκίας τοῦ πνεύματος πρὸ μιᾶς τάξεως ἣτις δὲν τὸ ἐνδιαφέρει, εἴτε ἀμφιταλάντευσις τις τοῦ πνεύματος μεταξὺ δύο εἰδῶν τάξεως, εἴτε, τέλος, ἡ ἀπλή καὶ καθαρὰ παράστασις τῆς κενῆς λέξεως (ἀταξία), τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν ἐπικολλήσαντες τὸ ἀρνητικὸν προσυνθετικὸν (α) εἰς λέξιν (τάξις) ἣτις ἐσήμαινε κάτι. Ἀλλὰ ἡ ἀνάλυσις αὕτη εἶναι ὅ,τι παρέλειψαν νὰ κάμωσι. Τὴν παρέλειψαν, ἀκριβῶς διότι δὲν ἐσκέφθησαν νὰ διακρίνωσι τὰ δύο εἶδη τάξεως.

Ἐλέγομεν, πράγματι, ὅτι πᾶσα τάξις φαίνεται ἀναγκαιῶς ὡς ἐνδεχομένη. Ἐὰν ὑπάρχωσι δύο εἶδη τάξεως, ἡ ἐνδεχομενότης αὕτη τῆς τάξεως ἐξηγεῖται· τὸ ἐν εἶδος εἶναι ἐνδεχόμενον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ἄλλο. Ὅπου εὑρίσκω τάξιν γεωμετρικὴν, ἡ ζωτικὴ τάξις ἦτο δυνατόν· ὅπου ἡ τάξις εἶναι ζωτικὴ, θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι γεωμετρικὴ. Ἀλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ τάξις εἶναι πανταχοῦ τοῦ αὐτοῦ εἶδους καὶ ἐπιδέχεται ἀπλῶς διαδόθιμιν βαίνουσιν ἀπὸ τοῦ γεωμετρικοῦ εἰς τὸ ζωτικόν. Μιᾶς ὠρισμένης τάξεως ἐξακολουθούσης νὰ μοῦ φαίνεται ὡς ἐνδεχομένη καὶ μὴ συναισθημένης νὰ εἶναι τοιαύτη ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τάξιν τινὰ ἄλλου τινὸς εἶδους, θὰ πιστεύσω ἀναγκαιῶς ὅτι ἡ τάξις εἶναι ἐνδεχομένη ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τινὰ ἀπουσίαν ἑαυτῆς, δηλαδή ἐν σχέσει πρὸς κατάστασιν τινὰ πραγμάτων, ὅπου «δὲν θὰ ὑπῆρχε διόλου τάξις». Καὶ τὴν κατάστασιν ταύτην πραγμάτων θὰ δυνήθω νὰ τὴν νοήσω, διότι ἐξυπακούεται, ὡς φαίνεται, ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐνδεχομενότητι τῆς τάξεως, ἣτις τάξις εἶναι γεγονὸς ἀνχμρισθήτητον. Θὰ θέσω λοιπὸν, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἱεραρχίας τὴν ζωτικὴν τάξιν, κατόπιν ὡς ὑποβαθμίαν αὐτῆς ἢ ὀλιγώτερον ταύτης ὀψηλὴν πολυπλοκὴν, τὴν γεωμετρικὴν τάξιν καὶ τέλος ὅλως

διόλου χαμηλὰ τὴν ἀπουσίαν τάξεως, αὐτὴν ταύτην τὴν ἀσυναρτησίαν, τῆς ὁποίας θὰ ὑπερέκειτο ἡ τάξις. Δι' αὐτὸ ἡ ἀσυναρτησία μοῦ δίδει τὴν ἐντύπωσιν λέξεως, ὅπισθεν τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κάτι, ἂν μὴ πραγματωθῇ, τουλάχιστον νοηθῇ. Ἀλλ' ἐὰν παρατηρήσω ὅτι ἡ κατάστασις πραγμάτων ἡ ἐξοπνοουμένη ὑπὸ τῆς ἐνδεχομενότητος μιᾶς ὠρισμένης τάξεως εἶναι ἀπλῶς ἡ παρουσία τῆς ἀντιθέτου τάξεως, ἐὰν, ἐξ αὐτοῦ τούτου, θέσω δύο εἴδη τάξεως ἀντίστροφα, ἀντιλαμβάνομαι ὅτι μεταξὺ τῶν δύο τάξεων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῶ διαμέσους βαθμοὺς καὶ ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἐπίσης δυνατὴ ἡ κἀθοδος ἀπὸ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τάξεως πρὸς τὸ «ἀσυνάρτητον». Ἡ τὸ ἀσυνάρτητον δὲν εἶναι παρὰ λέξις κενὴ ἐννοίας, ἥ, ἐὰν τῇ δώσω σημασίαν, τοῦτο δύναμαι νὰ τὸ πράξω ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ τοποθετήσω τὴν ἀσυναρτησίαν εἰς τὸ μέσον τῆς μεταξὺ τῶν δύο εἰδῶν τάξεως ὁδοῦ καὶ ὅχι ὑπὸ τὸ ἐν ἢ τὸ ἕτερον εἶδος. Δὲν ὑπάρχει πλέον ἱεραρχία: ζωτικὴ τάξις, γεωμετρικὴ τάξις καὶ, τελευταῖον, ἀσυναρτησία· ὑπάρχει ἀπλῶς ἡ ζωτικὴ τάξις καὶ ἡ γεωμετρικὴ τάξις καὶ ἔπειτα, λόγῳ ἀμφιταλάντεύσεως τοῦ πνεύματος μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης, ἡ ἰδέα τοῦ ἀσυναρτήτου. Ὁμιλεῖν, λοιπόν, περὶ ἀσυντάκτου τινός ποικιλίας εἰς τὴν ἐπιβάλλεται ἡ τάξις, ἴσον διαπράττειν ἀληθινὸν σφάλμα διαλληλίας, διότι, ὑποτιθεμένου φανταστικῶς τοῦ ἀσυντάκτου, τίθεται πραγματικῶς μία τάξις, ἢ μᾶλλον τίθενται δύο εἴδη τάξεως.

Ἡ μακρὰ αὕτη ἀνάλυσις ἦτο ἀναγκαία διὰ νὰ δειχθῇ πῶς τὸ πραγματικὸν θὰ ἠδύνατο νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῆς τάξεως εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν μηχανικὴν ἀναγκαιότητα, διὰ τῆς ἀναστροφῆς. Δὲν ἔρχει ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ σχέσις αὕτη μεταξὺ τῶν δύο ὅρων μᾶς ὑπηγορεύθη διὰ μιᾶς ὑπὸ τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς αἰσθητῆς ἐμπείρας. Ἐπρεπε ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ γεωμετρικὴ τάξις δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξεως, οὕσα ἀπλῶς καὶ καθαρῶς ἡ κατάλυσις τῆς ἀντιστρόφου τάξεως. Καὶ διὰ τοῦτο, ἦτο ἀπαραίτητον νὰ τεθῇ ὡς βέβαιον ὅτι ἡ κατάλυσις εἶναι πάντοτε ὑποκατάστασις καὶ μάλιστα ὅτι εἶναι ἀναγκαιῶς συλληπτὴ ὡς τοιαύτη· αἱ ἀπαιτήσεις τῆς πραγματικῆς ζωῆς μᾶς ἐπιβάλλουσιν, ἐν προκειμένῳ, τρόπον τινὰ ἐκφράσεως, ὅστις μᾶς ἀπατᾷ περὶ τοῦ συμβαίνοντος ἐν τοῖς πράγμασι καὶ περὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν σκέψιν ἡμῶν ἐν ταυτῇ.